



Photo: © UNICEF/NYHQ2011-1060/Holt

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalia, teisė į teisingą teismą: projekto ataskaitos santrauka



**Vaikų, turinčių
psichikos sveikatos
sutrikimų ar negalia,
teisė į teisingą teismą:
projekto ataskaitos santrauka**



2015



ISBN 978-615-80236-9-6

Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalių, teisė į teisingą teismą. Tarptautiniai standartai ir dešimtyje ES valstybių narių vykdyto tyrimo išvados

Copyright statement:

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. All rights reserved.

Šis leidinys išleistas su Europos Sąjungos Pagrindinių teisių ir pilietybės programos finansine parama. Leidinio turinys nebūtinai atspindi oficialią Europos Sąjungos nuomonę, už turinį atsakinga organizacija „Psichikos negalios atstovavimo centras“ (Mental Disability Advocacy Centre, Vengrija).

2015 m. balandžio mėn.

Turinys

1. Įvadas ir apžvalga.....	6
Apibrėžtys	6
Projekto apžvalga	6
Priemonės politikos formuotojams ir tyrėjams	7
Europos dimensija	7
2. Žmogaus teisių rodikliai ir duomenų rinkimas.....	9
Duomenų rinkimo ir sklaidos standartai	9
Žmogaus teisių rodiklių sistemos.....	9
Informacinės sistemos išskaidytų duomenų rinkimui.....	10
Rekomendacijos.....	11
3. Standartai ir išvados dešimtyje Europos šalių	12
Kontekstas	13
Tarptautiniai standartai	14
Nacionaliniai tyrimai	15
Pirmasis etapas: Dokumentų ir duomenų analize grįstas tyrimas.....	15
Antrasis etapas: Papildomų dokumentų ir duomenų analize grįstas tyrimas	15
Trečiasis etapas: Empiriniai tyrimai.....	16
Siūlomi rodikliai vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisei į teisingą teismą apibrėžti	16
Pirmoji rodiklių grupė: Stebėseną ir skundų teikimas – struktūriniai rodikliai.....	17
Antroji rodiklių grupė: Dalyvavimas teisminiame procese – proceso rodikliai.....	17
Trečioji rodiklių grupė: Geresnių sąlygų naudotis teise į teisingą teismą sudarymas – proceso rodikliai.....	17
Teisingumo sistemos specialistų mokymai.....	18
Pagrindinės sąvokos ir gebėjimai.....	19
Mokymų organizavimas, mokymų programa ir bibliografija.....	20

1. Įvadas ir apžvalga

Šioje ataskaitos santraukoje pateikiama dvejus metus dešimtyje Europos Sąjungos (ES) valstybių narių vykdyto projekto, skirto išsiaiškinti realių vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės į teisingą teismą padėtį, apžvalga. Įgyvendinant projektą buvo siekiama atkreipti politikos formuotojų (ir nacionalinių vyriausybių, ir Europos lygiu) dėmesį į svarbią

spragą – mokslinių tyrimų ir faktinės informacijos apie šių vaikų padėtį trūkumą, grindžiant teisę į teisingą teismą tarptautiniais žmogaus teisių standartais. Šis daugiadisciplininis projektas buvo įgyvendinamas Bulgarijoje, Čekijos Respublikoje, Airijoje, Vengrijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Slovėnijoje, Ispanijoje, Rumunijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Apibrėžtys

Tarptautinėje teisėje „teisė į teisingą teismą“ yra kintanti sąvoka. Ji apibrėžiama kaip tinkamų sąlygų sudarymas „veiksmingai galimybei pasinaudoti teisingumo vykdymo sistemomis, procedūromis, informacija ir fizine teisingumo vykdymo vieta.“

¹ Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (VŽTD) 8 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetentinguose nacionaliniuose teismuose.

Terminas „vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią“ šiame projekte apibūdina vaikus, turinčius intelekto,

raidos, kognityvinę ir (arba) psichosocialinę negalią. Vaikams, turintiems intelekto sutrikimų, dėl jų ilgalaikės būklės, kuri nustatoma tik gimus arba pasireiškia iki aštuoniolikos metų, paprastai sudėtingiau intelektualiai ir adaptyviai funkcionuoti nei kitiems asmenims. Raidos negalia apima intelekto negalią, taip pat raidos sutrikimus, tarp jų cerebrinį paralyžių, autizmo spektro ir vaisiaus alkoholinio spektro sutrikimus. Kognityvinė negalia pasireiškia mokymosi pasiekimų atsilikimu ir informacijos apdorojimo sunkumais. Vaikai, turintys psichosocialinę negalią, yra tie, kurie patiria psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.

Projekto apžvalga

Pagrindinis projekto tikslas – pateikti įrodymų ir sukurti informacinę bazę stiprinant vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į veiksmingas teisinės gynybos priemones ir žalos atlyginimą už jų pagrindinių žmogaus teisių pažeidimus teisminiuose ir pusiau teisminiuose procesuose nacionaliniu lygiu. Projekto metu buvo keliami šie **pagrindiniai uždaviniai**:

1. Sukurti metodiką duomenų apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą ES valstybėse narėse rinkimui.
2. Parengti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės į teisingą teismą standartus, grindžiant juos tarptautiniais teisės dokumentais, įtraukiant į juos vaikų privatumo apsaugą teismo procesuose, dalyvavimą, informacijos prieinamumą, galimybę pasinaudoti teisine pagalba ir atstovavimu, taip pat tinkamų sąlygų sudarymą;

3. Parengti mokymo ir švietimo medžiagą specialistams, dirbantiems teisingumo vykdymo sistemoje ir palaikantiems ryšį su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tokiems kaip teisėjai, policijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai, psichologai ir t. t.
4. Užsiimti atstovavimu ir sklaida siekiant dalytis šio projekto rezultatais su atitinkamais politikos formuotojais valstybėse narėse.

¹ Janet E. Lord, et al. *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities 2nd edition* (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012) [Žmogaus teisėms taip! Veiksmai ir teisių gynimas stiprinant žmonių, turinčių negalią, teises, 2-as leidimas (Minneapolis: Minesotos universiteto Žmogaus teisių centras, 2012)].

Priemonės politikos formuotojams ir tyrėjams

Projekto, kurį bendrai finansavo Europos Sąjunga, metu partneriams buvo sudarytos sąlygos parengti išsamų tyrimų priemonių, išvadų ir rekomendacijų rinkinį. Šioje ataskaitoje pristatomi projekto rezultatai, kurių dauguma išversti į projekte dalyvavusių šalių kalbas ir yra prieinami projekto internetinėje svetainėje www.mdac.org/accessing-justice-children:

- Professor Anna Lawson, *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* (MDAC and University of Leeds, January 2015) – available in all project languages. [Profesorė Anna Lawson, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą. Duomenų rinkimas ir sklaida: rekomendacinė ataskaita (PNAC ir Lidso universitetas, 2015 metų sausis) – prieinama visomis kalbomis];
- Professor Anna Lawson, *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. Data Collection and Dissemination: Synthesis of Findings* (MDAC and University of Leeds, April 2015) – available in English only. [Profesorė Anna Lawson, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą. Duomenų rinkimas ir sklaida: duomenų

sintezė (PNAC ir Lidso universitetas, 2015 metų balandis) – prieinama tik anglų kalba];

- *Access to Justice for Children with Mental Disabilities: International Standards and Findings from Ten EU Member States* (MDAC, April 2015) – available in all project languages. [Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą: tarptautiniai standartai ir išvados dešimtyje ES valstybių narių (PNAC ir Lidso universitetas, 2015 metų balandis) – prieinama visomis kalbomis];
- Internetinės ir švietimo medžiagos rinkinys, skirtas teisėjams, advokatams, policijos pareigūnams, socialiniams darbuotojams ir kitiems specialistams, dirbantiems teisingumo vykdymo sistemoje – prieinamas visomis projekto dalyvių kalbomis;
- Informaciniai leidiniai apie pagrindines vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, išylančias kliūtis pasinaudoti teise į teisingą teismą visose projekte dalyvavusiose šalyse – prieinama anglų kalba ir visų projekto dalyvių kalbomis.

Europos dimensija

Pastaruoju metu su teismo sistema susiduriančių vaikų teisėms skiriamas vis didesnis dėmesys. Vienas reikšmingiausių įvykių šioje srityje – Europos Tarybos Ministrų komiteto gairių dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo parengimas. Šiose gairėse politikos formuotojams ir kitiems suinteresuotiems asmenims, įtrauktiems į teisingumo vykdymo sistemą, pateikiama praktinio pobūdžio informacija, kaip apsaugoti vaikų teises teismo proceso metu². Gairėse pateiktos konkrečios nuorodos į privalomus tarptautinius žmogaus teisių dokumentus. Daugelis principų ir standartų tiesiogiai pritaikomi vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tačiau neabejotinai trūksta tikslinės informacijos apie tinkamų sąlygų sudarymą, pritaikymą ir specialiąją paramą, būtiną vaikams, turintiems intelekto ar psichosocialinių sutrikimų. Iki šiol nebuvo dedama pakankamai pastangų išsiaiškinti šių vaikų teisės į teisingą teismą padėtį. Be to, nelabai suvokiama, su kokiomis konkrečiomis kliūtimis jiems tenka susidurti dalyvaujant teismo procese.

Kitaip nei Europos Taryba, Europos Sąjunga (ES) 2010 metais savo teise „patvirtino“ Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją (JT NTK), tokiu būdu prisiimdama konkrečius įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę kovoti už asmenų, įskaitant vaikus, turinčius negalią, teises.³ Netrukus Europos Komisija patvirtino ES Vaiko teisių darbotvarkę.⁴ Šiame dokumente, pavadintame „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas“, atsispindi lemiamas ES vaidmuo įgyvendinant veiksmus, kurių tikslas – pagerinti visų vaikų, susiduriančių su nacionaline teisės sistema, rezultatus:

„Vaiko interesus labiau atitinkančios teisingumo sistemos kūrimas Europoje – pagrindinis uždavinys pagal ES vaiko teisių darbotvarkę. Tai itin didelę praktinę reikšmę turinti sritis, kurioje ES pagal Sutartis kompetentinga priimti ES teisės aktus ir paversti vaiko teises tikrove.“⁵

2 "Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice", adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies, available online at www.coe.int/childjustice (last accessed: 20 April 2015). [Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, patvirtintos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. 1098-ame viceministrų susitikime, prieinama internete www.coe.int/childjustice (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. kovo 27 d.).]

3 Council Decision of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, OJ L 23, 27/1/2010, p. 35-61. [Vadovų Tarybos sprendimas (2009 m. gruodžio 29 d.) dėl Europos Bendrijos išvados apie Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją, OJ L 23, 27/1/2010, 35-61 p.].

4 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, *An EU Agenda for the Rights of the Child*, COM/2011/0060 final [Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl ES Vaiko teisių darbotvarkės, COM/2011/0060 baig.].

6 Ten pat, 2.1. skirsnis.

Pastaruoju metu buvo priimti ir kiti su šia sritimi susiję dokumentai, tarp jų Stokholmo programa, stiprinanti laisvę, saugumą ir teisingumą visoje Europos Sąjungoje.⁶ Verta pažymėti, kad nors šiame dokumente dėmesys skiriamas vaiko teisių stiprinimui, konkrečiai apie vaikų, turinčių negalią, teises nekalbama.

Nepaisant šios spragos, buvo imtasi daugelio kitų iniciatyvų siekiant rodyti didesnę pagarbą vaiko teisėms teismo proceso metu, ypač vykdant baudžiamąjį teisingumą. „Pažeidžiamais“ laikomų įtariamųjų atžvilgiu, 2013 m. Europos Komisijos paskelbtoje Rekomendacijoje valstybės narės raginamos užkirsti kelią asmenų, turinčių negalią, diskriminacijai įgyvendinant jų procesines teises, taikant „pažeidžiamumo prezumpciją“ asmenims, turintiems „rimtų psichologinių, intelekto, fizinių ir sensorinių sutrikimų arba psichikos sveikatos ar kognityvinių sutrikimų“, kartu užtikrinant jų teisę gauti informaciją ir teisinę pagalbą tais atvejais, kai kyla laisvės atėmimo grėsmė.⁷

Tarp kitų svarbių priemonių verta paminėti Aukų direktyvą, kurioje teigiama, kad:

„Ypatingai reikėtų atsižvelgti į sunkumus, susijusius su supratimu ar ryšių palaikymu, kurie gali kilti dėl tam tikros negalios, pavyzdžiui, klausos ar kalbos sutrikimų. Be to, baudžiamojo proceso metu turėtų būti atsižvelgiama į aukos gebėjimą pateikti informaciją.“⁸

2013 m. buvo priimta dar viena Direktyva – dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui.⁹ Direktyvoje teikiama nuoroda į Europos Tarybos gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, tačiau jose tik vieną sykį paminėti asmenys, turintys negalią.

Kalbant apie mokslinius tyrimus, vilties teikia vis didesnės pastangos gerinti su vaiko teisėmis susijusios informacijos ir duomenų kokybę ir prieinamumą. Tarp šių iniciatyvų galima paminėti tyrimą dėl smurto prieš vaikus, turinčius negalią, kuriam vadovavo ES Pagrindinių teisių agentūra¹⁰ ir kurio duomenys netrukus bus paskelbti, taip pat didelės apimties tyrimą, skirtą duomenų apie vaikų dalyvavimą visuose teisminiuose procesuose visose 28 ES valstybėse narėse rinkimui.¹¹ Pastarojo projekto pirmojo etapo metu pirmą kartą buvo surinkta išsami informacija apie baudžiamajame procese dalyvaujančius vaikus pagal 290 rodiklių sąrašą. Nors duomenų rinkimui ir sklaidai skiriamas dėmesys ir džiugina, verta atkreipti dėmesį, kad vykdant šį tyrimą dar nebuvo renkami išskaidyti duomenys, atsižvelgiant į vaikų, turinčių įvairių sutrikimų, patirtį.

Tikimasi, kad šio projekto rezultatai suteiks daugiau informacijos politikos formuotojams Europos Sąjungos ir Europos Tarybos lygiu, padės geriau ir išsamiau suvokti daugialypes ir sistemes kliūtis, su kuriomis susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, įgyvendindami savo teisę į teisingą teismą Europoje. Savo ruožtu tikime, kad šis tyrimas Europos lygiu paskatins ilgalaikius veiksmus užsiimant tolesniais tiksliniais tyrimais, kurie padėtų atskleisti minėtų vaikų patirtį ir įgalintų vyriausybes įgyvendinti pagal tarptautinę teisę prisiimtus įsipareigojimus. Galiausiai mes viliamės sulaukti daug geresnių rezultatų vaikams susiduriant su visomis teisingumo – civilinio, baudžiamojo ir administracinio – sritimis.



6 European Council, *The Stockholm Programme – An Open and Secure Europe Serving and Protecting Citizens* [Europos Vadovų Taryba, *Stokholmo programa – atvira ir saugi Europa piliečių labui ir saugumui*], 4/5/2010, C 115/1.

7 Commission Recommendation of 27 November 2013 on the procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings, OJ C 378, 12/2/2013, p. 8-10. It has been noted, however, that the concept of ‘vulnerability’ in setting out rights for persons with disability doesn’t sit well with a human rights-based approach under the CRPD. [Komisijos rekomendacija (2013 m. lapkričio 27 d.) dėl specialių apsaugos priemonių baudžiamojoje teisenoje dalyvaujantiems įtariamiesiems ar kaltinamiems asmenims, OJ C 378, 12/2/2013, 8–10 p. Vis dėlto verta pažymėti, kad sąvoka „pažeidžiamumas“ asmenų, turinčių negalią, teisių atžvilgiu ne visiškai atitinka žmogaus teisėmis grįstą požiūrį pagal JT NTK].

8 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, OJ L 315, 14/11/2012, p. 57-73, at para. 21. [2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, OJ L 315, 14/11/2012, 57–73 p., 21 pastr.].

9 Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with a third person and with consular authorities while deprived of liberty, OJ L 294, 6/11/2013, p. 1-12. [2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OJ L 294, 6/11/2013, 1–12 p.].

10 Daugiau informacijos galima rasti internete <http://fra.europa.eu/en/video/2014/violence-against-children-disabilities> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

11 Žr. specialią interneto svetainę <http://www.childrenjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

2.

Žmogaus teisių rodikliai ir duomenų rinkimas

Efektyvioms vertinimo sistemoms tenka lemiamas vaidmuo siekiant išsiaiškinti, koku lygiu vyksta pokyčiai įgyvendinant vyriausybės prisiimtus žmogaus teisių įsipareigojimus. ES Vaiko teisių darbotvarkėje teigiama, kad patikimų duomenų apie vaikų padėtį valstybėse narėse trūkumas yra viena pagrindinių kliūčių formuojant įrodymais grįstą politiką.¹² Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, padėtis dar kritiškesnė, nes apie juos yra labai mažai informacijos. Ypač stinga duomenų apie šių vaikų teisę į teisinę gynybos priemones ir žalos atlyginimą už jų pagrindinių teisių pažeidimus.

Siekiant mažinti minėtas informacijos spragas projekto metu buvo nagrinėjamos šios tarpusavyje susijusios temos:

1. Svarbių tarptautinių standartų, susijusių su duomenų rinkimu, sintezė, siekiant įvertinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą.
2. Tarptautinių standartų taikymas nagrinėjant esamas gaires, skirtas politikos formuotojams, siekiant sudaryti geresnes sąlygas efektyviam vertinimui, ypač aiškinantis, koku lygiu į dabartines Europos rodiklių sistemas įtraukiama šių vaikų grupių patirtis.
3. Reikalavimas kurti informacines sistemas, suteikiančias galimybę nacionaliniu lygiu rinkti svarbius išskaidytus duomenis, kurie pakankamai atspindėtų vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, patirtį dalyvaujant civilinėse, baudžiamosiose ir administracinėse bylose;
4. Tolesnių tikslių tyrimų šioje srityje skatinimas ir įgyvendinimas, teikiant išsamias rekomendacijas minėtoms iniciatyvoms.

Šios projekto dalies išvadų suvestinė pateikiama išsamioje ataskaitoje, kuri prieinama visomis projekto kalbomis projekto tinklalapyje www.mdac.org/accessing-justice-children.¹³

Duomenų rinkimo ir sklaidos standartai

JT NTK konvencijos, kurią ratifikavo visos projekte dalyvavusios šalys (išskyrus Airiją) ir patvirtino ES, 31 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės „rinktų atitinkamą informaciją, įskaitant ir statistinius tyrimus ir duomenis, kurių pagrindu būtų galima suformuoti ir įgyvendinti politiką“, tokiu būdu užtikrinant asmenų, turinčių negalią, teises. Vaiko teisių srityje JT Vaiko teisių komitetas (VTK) taip pat paragino valstybes „sistemiškai rinkti išskaidytus duomenis, kurie aktualūs kaupiant informaciją apie nepilnamečių justicijos administravimo praktiką ir svarbūs rengiant, įgyvendinant ir vertinant politikas ir programas“¹⁴ (vert. vertimas).

Kaip dalį platesnių vyriausybės prisiimtų įsipareigojimų rinkti duomenis apie vaiko teisių įgyvendinimą, laikantis periodinių ataskaitų teikimo JT sutarties organams procedūros, JT Generalinė asamblėja paragino valstybes „įtraukti detalią ir tikslią informaciją apie vaikų teisę į teisingą teismą, įskaitant ir duomenis apie pasiektą pažangą, iškilusias problemas ir palyginamus duomenis“.¹⁵

Europos Taryba (ET) taip pat pabrėžė poreikį rinkti svarbius duomenis, ypač vadovaujantis gairėmis dėl vaiko teises atitinkančio teisingumo.¹⁶ Pripažindama kliūtis, su kuriomis susiduria asmenys, turintys negalią, ET siekia „skatinti ir tobulinti išsamius, įvairiapusius ir specializuotus tyrimus visais negalios klausimais.“¹⁷

12 European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: An EU Agenda for the Rights of the Child, 15 February 2011, COM(2011) 60 final. [Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl ES Vaiko teisių darbotvarkės, COM/2011/0060 baig.].

13 Professor Anna Lawson, *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* [Profesorė Anna Lawson, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą. Duomenų rinkimas ir sklaida: rekomendacinė ataskaita (PNAC ir lido universitetas, 2015 metų sausis)].

14 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10: Children's rights in juvenile justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, para. 98. [Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 10: Vaikų teisės nepilnamečių justicijoje, 2007 m. balandžio 25 d., CRC/C/GC/10, 98 pastr.].

15 United Nations, General Assembly, Human Rights Council, Resolution No. 25/6: Rights of the child: access to justice for children, 25 March 2014, UNA/HRC/25/L.10. [Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos Žmogaus teisių tarybos rezoliucija Nr. 25/6: Vaiko teisės: vaikų teisės į teisingą teismą, 2014 m. kovo 25 d., UNA/HRC/25/L.10].

16 Anksčiau minėtas dokumentas, 2 pastaba.

17 Recommendation Rec(2006)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Action Plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006-2015, available online at http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec_2006_5%20Disability%20Action%20Plan.pdf (last accessed: 20 April 2015), Part 3.14.1. [Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2006)5 valstybėms narėms dėl Europos Tarybos veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015 metais, prieinama internete http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec_2006_5%20Disability%20Action%20Plan.pdf (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.) 3.14.1. dalis.

Žmogaus teisių rodiklių sistemos

Šio tyrimo metu mums pavyko rasti nemažai svarbių projektų, kuriuos vykdant buvo parengti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės į teisingą teismą vertinimo rodikliai Europoje. Vertėtų paminėti šiuos projektus:

1. Europos Komisijos parengta Negalios internetinė priemonė (DOTCOM),¹⁸ suteikianti informacijos apie įstatymus ir politiką, susijusius su asmenimis, turinčiais negalią, taip pat apie Europos strategiją dėl negalios 2010–2020 metams.
2. ES Pagrindinių teisių agentūros (PTA) parengti rodikliai vaikų teisių apsaugai, pagarbai ir skatinimui Europoje¹⁹, apimančys keturias pagrindines teisių sritis, įskaitant šeimos aplinką ir alternatyvią globą; apsaugą nuo išnaudojimo ir smurto; tinkamą gyvenimo lygį; švietimą, pilietiškumą ir dalyvavimą mokyklos ir sporto veikloje.
3. Europos Komisijos finansuotas tyrimas, kurio tikslas – surinkti duomenis apie vaikų dalyvavimą baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame teismo procese.²⁰

4. UNICEF ir JT Narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuro rodiklių sistema²¹ ir Europos Tarybos Vaikų dalyvavimo vertinimo priemonė.²²

Minėtos rodiklių sistemos turi daug trūkumų, dėl kurių su teisingumo sistema susiduriančių vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ypatinga patirtis lieka nematoma arba perteikiama tik iš dalies. Pavyzdžiui, DOTCOM priemonė teisės į teisingą teismą neišskiria kaip atskiros temos. Tiesa, PTA parengtoje rodiklių sistemoje sveikintinai pabrėžiamas išskaidytų duomenų (ypač negalios sandūros su teisingumu srityje) poreikis, tačiau ši sistema nėra visapusiška, nes nenurodo kliūčių, išskylančių su teisingumo sistema susiduriantiems vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. ET atliktame tyrime apie vaikų dalyvavimą teismo procesuose buvo surinkta daug duomenų iš visų ES valstybių narių, bet, deja, per mažai dėmesio skirta duomenų išskaidymui negalios pagrindu.

Informacinės sistemos duomenų rinkimui ir sklaidai

„Kad galėtų įvykdyti savo įsipareigojimus, valstybės narės turi sukurti ir plėtoti duomenų rinkimo mechanizmus, kurie būtų tikslūs, standartizuoti, suteiktų galimybę juos išskaidyti ir atspindėtų faktinę vaikų, turinčių negalią, padėtį. Šio klausimo svarba dažnai nuvertinama ir nelaikoma prioritetu, nepaisant to, kad jis turi didelę įtaką ne tik prevencinių priemonių įgyvendinimui, bet ir programų finansavimo labai vertingų išteklių paskirstymui.“²³

Atliekant tyrimą buvo nagrinėjamas ir vertinamas informacinių sistemų kūrimas, siekiant į jas įtraukti duomenis apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, individualią patirtį teisingumo sistemoje. Buvo tiriami du susiję informacinių sistemų kūrimo būdai. Pirmuoju atveju aiškintasi, kaip teisingumo sistemoje būtų galima rinkti detalius duomenis apie vaiko negalią ar sutrikimą. Antras svarbus klausimas – duomenų apie paramą ar pritaikymus, reikalingus teismo proceso metu,

rinkimas. Tokia dvejojo pobūdžio informacija laikoma labai svarbia teikiant medžiagą teisingumo proceso analizei ir reformai, tuo siekiant visiškai pritaikyti teismo procesą vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir užtikrinti jų teisę į teisingą teismą.

Rengiant minėtas informacines sistemas kyla daug sunkumų. Pasikliaujant pernelyg plačiomis negalios kategorijomis vargu ar pavyks gauti informaciją apie konkrečias kliūtis, su kuriomis susiduria, pavyzdžiui, vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Kita vertus, labai smulkios informacijos apie įvairius sutrikimų rūšis rinkimas pasirodys nepraktiškas arba pernelyg priklausomas nuo medicininio, o ne nuo socialinio negalios modelio, kurį pripažįsta JT Neįgaliųjų teisių konvencija (JT NTK). Dar vienas keblumas susijęs su stigma, kurią sukelia vaikų „ženklinimas“ pagal tam tikrus sutrikimus, pavyzdžiui, psichikos sveikatos.

18 Prieinama internete <http://www.disability-europe.net/dotcom> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

19 Prieinama internete <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

20 Prieinama internete <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

21 Prieinama internete http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. balandžio 20 d.).

22 Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department, *Child Participation Assessment Tool: Indicators for Measuring Progress in Promoting the Rights of Children and Young People Under the Age of 18 to Participate in Matters of Concern to them*, available online at http://coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (last accessed: 20 April 2015). [Europos Tarybos vaikų teisių skyriaus ir jaunimo reikalų departamento priemonė „Rodikliai, skirti įvertinti pažangą skatinant vaikų ir jaunuolių iki 18 metų teisę dalyvauti sprendžiant jiems svarbius klausimus“, prieinama internete http://coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

23 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006): The rights of children with disabilities, 27 February 2007, CRC/C/GC/9, para. 19. [Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 9 (2006): Vaikų, turinčių negalią, teisės, 2007 m. vasario 27 d., CRC/C/GC/9, 19 pastr.].

Kuriant informacines sistemas visada reikėtų vadovautis geriausiai vaiko interesais, išdėstytais JT Vaiko teisių konvencijos 3(1) straipsnyje ir JT NTK 7 straipsnyje. JT Žmonių su negalia teisių komiteto (ŽNTK) rekomendacijose teigiama, kad „fizinis, sensorinis, intelekto ir psichikos sveikatos“ sutrikimai gali būti įvardyti kaip plačios išskaidytų duomenų kategorijos, tačiau šioms kategorijoms reikia pateikti apibrėžtis, o tai savo ruožtu sukelia naujas problemas ir reikalauja tolesnio nagrinėjimo.

Duomenų įvedimą ir saugojimą teisingumo sistemoje reglamentuoja žmogaus teisių standartai, ypač JT Havanos nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės.²⁴ Verta pastebėti, kad nors jose keliamas reikalavimas rinkti išsamią informaciją apie nepilnamečio tapatybę, sulaikymo priežastis, pranešimą apie sulaikymą tėvams, fizinę ir psichikos sveikatą,

jose nekalbama apie specialią paramą ir tinkamą sąlygų pritaikymą, todėl mažai tikėtina, jog vyriausybės užsiims šių sričių stebėseną.

Projekto metu atlikti tyrimai nenustatė jokių iniciatyvų kurti visapusišką duomenų apie specialią paramą ir tinkamą sąlygų pritaikymą vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, rinkimo ir keitimosi jais tarp teisingumo specialistų sistemą. Vienintelis vilčių teikiantis pavyzdys – Anglijos

nacionalinės sveikatos tarnybos (angl. *the United Kingdom's National Health System, NHS*) vykdomas projektas „Prieinamos informacijos standartas“, kurio eigoje renkami duomenys apie individualius paslaugų vartotojų poreikius ir tinkamą sąlygų pritaikymą.²⁵

Rekomendacijos

Visos rekomendacijos pateikiamos ataskaitoje. Tarp jų verta paminėti šias:

- skirti didesnę dėmesį duomenų apie asmenų, turinčių negalią, teisę į teisingą teismą rinkimui;
- įdiegti sistemas, skirtas duomenų rinkimui ir išskaidytų duomenų skelbimui amžiaus ir sutrikimo pobūdžio pagrindu visų teismo proceso etapų metu;
- rinkti sisteminius duomenis apie konkrečius vaikams būtiną sąlygų pritaikymą ir paramą, vadovaujantis geriausiai vaiko interesais;
- integruoti šiuos požiūrius Europos Komisijos lygiu;
- rengti Europos Komisijos ir nacionalinių vyriausybių rekomendacijas, pabrėžiančias reikalavimą, kad vertinant vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, dėmesys būtų skiriamas tinkamam pritaikymui pagal jų negalią, sudarančiam sąlygas šių vaikų dalyvavimui teismo procese lygiomis teisėmis su kitais;
- parengti priemones ir sistemas, kurios suteiktų galimybę su vaikais dirbantiems pagrindiniams specialistams daugiadisciplininiu pagrindu keistis tik svarbia informacija apie teismo procese dalyvaujantiems vaikams būtiną sąlygų pritaikymą, atsižvelgiant į jų negalią, ir reikiamą paramą;
- užsiimti tolesniais tyrimais ir rengti rezultatų rodiklius, padėsiančius įvertinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą nacionalinėse teisingumo sistemose.



24 United Nations, General Assembly, Resolution No. 45/113: United National Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 14 December 1990, A/RES/45/113. [Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113: Jungtinių Tautų taisyklės dėl nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos, 1990 m. gruodžio 14 d., A/RES/45/113].

26 Detalesnė informacija prieinama internete <http://www.england.nhs.uk/accessibleinfo> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. balandžio 20 d.).

3. Standartai ir išvados dešimtyje Europos šalių

Pagrindinis veiksnys plėtojant šį projektą buvo pripažinimas, kad vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kyla didesnė rizika susidurti su rimtais žmogaus teisių pažeidimais jų negalios pagrindu. Tyrimas buvo atliktas dešimtyje Europos Sąjungos valstybių narių; jam vadovavo teisės, žmogaus teisių ir socialinio darbo sričių mokslininkai kartu su nacionaliniu lygiu veikiančių nevyriausybinių organizacijų aktyvistais ir tyrėjais. Projektą parėmė tarptautinė vaikų teisių ir negalios teisių ekspertų grupė.²⁶

Įgyvendinant šį projektą buvo siekiama surinkti informaciją apie padėtį trijose teisės srityse, konkrečiai – apie baudžiamąjį, civilinį ir administracinį teisės procesus. Visos šios teisės sritys potencialiai labai plačios, todėl tyrimo metu buvo apsiribota tam tikrais kritinės svarbos klausimais, minėtų sričių sankirta ir galimais sąlyčio taškais tarp vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir teisingumo sistemų:

1. Baudžiamasis teisingumas

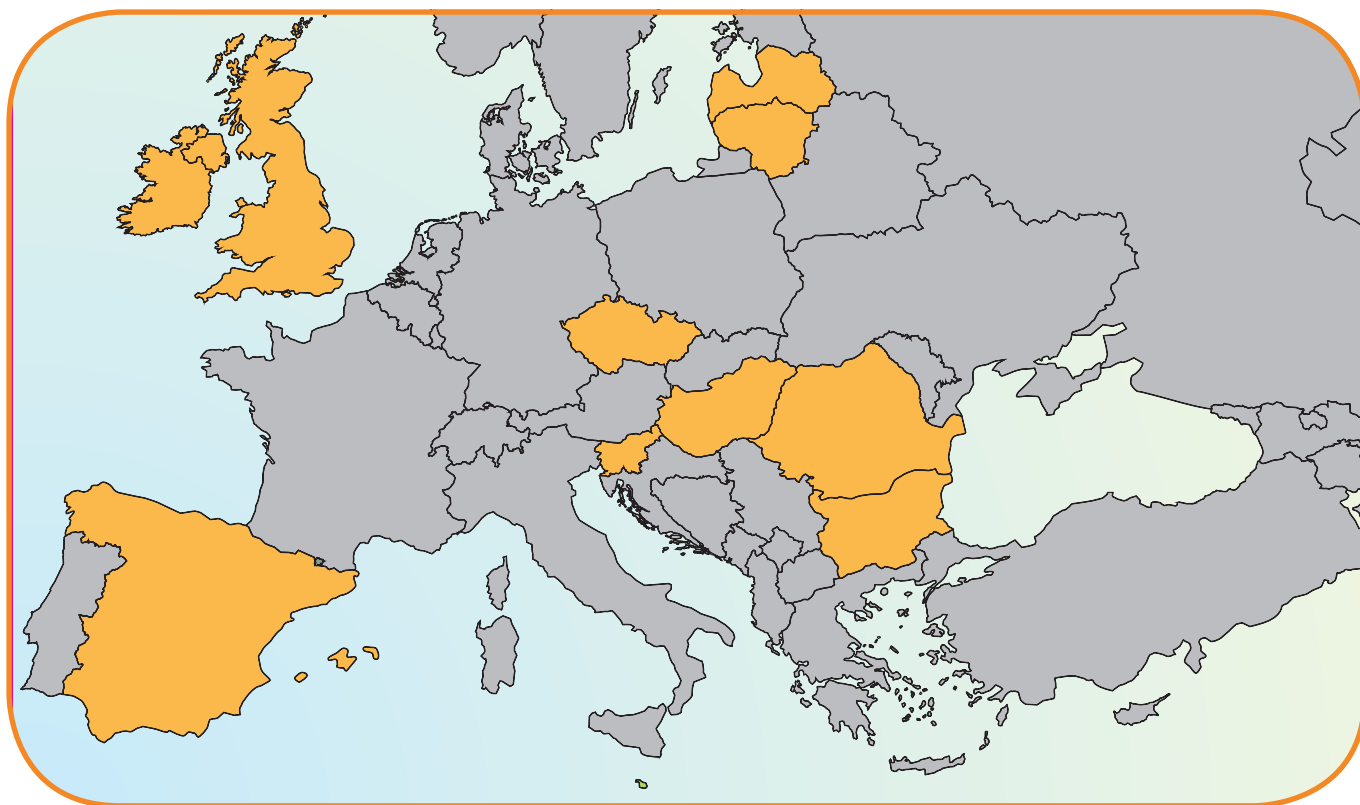
Vaikų liudytojų, nukentėjusiųjų ir įtariamų nusikaltėlių, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, patirtis visų baudžiamojo tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo etapų metu.

Civilinis teisingumas

Sprendimai, kur ir su kuo gyvens vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, įskaitant sprendimus dėl institucionalizacijos ir tinkamos paramos, užtikrinančios teisę gyventi bendruomenėje, teikimo.

Administracinis teisingumas

Sprendimai, susiję su teise į švietimą, reikiama parama, tinkamu sąlygų pakeitimu ir pritaikymu integruotoje švietimo aplinkoje.



Projekte dalyvavusios šalys

26 A full list of contributors is available on the project website at www.mdac.org/accessing-justice-children. [Visas projekto dalyvių sąrašas pateikiamas projekto svetainėje].

Kontekstas

Vaikams, turintiems negalią, kyla didesnis pavojus patirti prievartą ir smurtą nei negalios neturintiems vaikams²⁷, įskaitant ir tikslinę priešišumą jų atžvilgiu.²⁸ Atlikti tyrimai atskleidė, kad labai daug vaikų, turinčių intelekto ar raidos sutrikimų, galėjo patirti seksualinį smurtą.²⁹

JT Generalinio sekretoriaus pasaulinėje ataskaitoje dėl smurto prieš vaikus pabrėžiama, kad ilgalaikis vaikų, turinčių negalią, institucionalizavimas išlieka aktuali problema visame pasaulyje³⁰, ypač Vidurio ir Rytų Europoje, kur institucionalizacijos mastai padidėjo amžių sandūroje.³¹ Žmogaus teisių stebėseną ir dokumentavimą, daugiausia atliekami pilietinės visuomenės organizacijų, atskleidė plačiai paplitusią nepriežiūrą ir smurtą, kuriuos patiria socialinės globos institucijose gyvenantys vaikai, taip pat silpnus stebėsenos ir vaiko apsaugos mechanizmus.³²

Vaikų, susiduriančių su baudžiamojo teisingumo sistemomis, padėtis sulaukia vis didesnio dėmesio, ypač patvirtinus JT standartines minimalias nepilnamečių justicijos administravimo taisykles („Pekino taisyklės“).³³ Tarptautiniuose standartuose pabrėžiamas į vaiką orientuotų procedūrų poreikis ir nepilnamečių dėmesio atitraukimo nuo nusikalstamos veiklos svarba, o geriausių vaiko interesų principas iškeliamas kaip svarbiausias visose procedūrose. Deja, mažai dėmesio skirta ir nedaug tyrimų atlikta kriminalinėje justicijos sistemoje dalyvaujančių vaikų, turinčių negalią, padėčiai aptarti, o apie vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, apskritai beveik nėra jokios informacijos.³⁴ Pasaulinėje ataskaitoje pabrėžiamas kai kurios bendros problemos, o vyriausybės raginamos imtis konkrečių veiksmų atsižvelgiant į susiklosčiusią padėtį:

„Nors beveik nėra duomenų apie jaunos nuskaltėlius, turinčius negalią, plačiai pripažįstama, kad vaikams, turintiems intelekto sutrikimų ir psichikos sveikatos problemų, kyla didesnė konflikto su įstatymu rizika – dažnai jie gauna nurodymus iš kitų, žiūrinčių į juos kaip į savo įkaitus. Patekus į bėdą, jiems prasčiau sekasi suprasti savo problemą ar objektyviai paaiškinti savo padėtį. Tad didelė tikimybė, jog atsidūrę kalėjime jie bus labiau linkę tapti aukomis. Nei nepilnamečių sistema, nei vaiko gerovės sistema nėra tinkamai pritaikytos (pa)tenkinti vaiko psichinės sveikatos poreikius [...]“³⁵ (vert. vertimas).

Neseniai JK Kalėjimų reformos tresto (angl. *Prison Reform Trust*) atliktas tyrimas atskleidė, kad 60 % įtariamų vaikų įstatymo pažeidėjų turėjo „bendravimo problemų“, 25 % – intelekto sutrikimų; tyrimo metu paaiškėjo, kad nėra „įprastinės ar sisteminės procedūros konkreitiems atsakovų paramos poreikiams nustatyti.“³⁶

Paprastai vaikams liudytojams ir nusikaltimų aukoms, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, neleidžiama duoti teisinę galią turinčių parodymų baudžiamojo proceso metu – ir dėl jų amžiaus, ir dėl sutrikimo pobūdžio.³⁷ Daugeliu atvejų teisėjų nuostatos ir procedūrinės kliūtys, pavyzdžiui, reikalavimas suprasti priesaikos pobūdį ir pasekmes, lemia, kad šių vaikų parodymai neįtraukiami į baudžiamąjį procesą arba nutraukiamas tyrimas dėl baudžiamosios atsakomybės, šiems vaikams tapus nusikaltimų aukomis.³⁸

- 27 Hilary Brown, *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse* (Strasbourg: Council of Europe, 2003). [Suaugusiųjų ir vaikų, turinčių negalią, apsauga nuo smurto (Strasbūras: Europos Taryba, 2003)]. .
- 28 The EU Agency for Fundamental Rights is currently finalising a major study on targeted violence and hostility against children with disabilities; further details can be found online at <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility> (last accessed: 20 April 2015). [ES PAgrindinių teisių agentūra šiuo metu baigia didelės apimties tyrimą apie tikslinį smurtą ir priešišumą vaikų, turinčių negalią, atžvilgiu; detalesnė informacija pateikiama <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility> (paskutinį kartą žiūrėta: 2015 m. balandžio 20d.)].
- 29 D. Valenti-Hein and L. D. Schwarz, *Sexual Abuse of Those with Developmental Disabilities* (Santa Barbara, CA: James Stanfield Co, 1995). [Seksualinė asmenų, turinčių raidos sutrikimų ar negalią, prievarta].
- 30 UN Secretary General, *Summary Report: Violence against Disabled Children* (New York: Yale School of Public Health, 2005). [Smurtas prieš vaikus, turinčius negalią (Niujorkas: Jeilio visuomenės sveikatos mokykla)].
- 31 Paul Sergio Pinheiro, *World Report on Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children* (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), 183. [Pasaulinė ataskaita dėl smurto prieš vaikus – Generalinio sekretoriaus ataskaita apie smurtą prieš vaikus (Ženeva: JT VŽTK, UNICEF, PSO)].
- 32 See, for example, Centre for Legal Resources and UNICEF, *Monitoring the rights of mentally disabled children and young people in public institutions* (Bucharest: UNICEF Romania, 2006). [žr., pavyzdžiui, Teisinių išteklių centro ir UNICEF leidinį: „Valstybinėse institucijose gyvenančių vaikų ir jaunimo, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisių stebėseną (Bukareštas: UNICEF Rumunija, 2006)].
- 33 United Nations, General Assembly, Resolution No. 40/33: United Nations Standard Minimum Rules on the Administration of Justice (‘The Beijing Rules’), 29 November 1985, A/RES/40/33. See also: United Nations, Economic and Social Council, Resolution No. 1997/30: Guidelines of Action on Children in the Criminal Justice System, 21 July 1997, E/RES/1997/30. [Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33: JT standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės]. United Nations, General Assembly, Resolution No. 40/33: United Nations Standard Minimum Rules on the Administration of Justice (‘The Beijing Rules’), 29 November 1985, A/RES/40/33. See also: United Nations, Economic and Social Council, Resolution No. 1997/30: Guidelines of Action on Children in the Criminal Justice System, 21 July 1997, E/RES/1997/30. [Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33: JT standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės].
- 34 Anksčiau minėtas dokumentas, 30 pastaba.
- 35 Ten pat, 194–5.
- 36 Jenny Talbot, *Fair Access to Justice? Support for vulnerable defendants in the criminal courts. A PRT briefing paper* (UK: Prison Reform Trust, June 2012). [Teisė į teisingą teismą? Parama pažeidžiamiesiems atsakovams baudžiamojo proceso metu. KRT pranešimas (JK: Kalėjimų reformos trestas, 2012 m. birželis)].
- 37 Žr. kaip pavyzdį: Rebecca Milne and Ray Bull, “Interviewing witnesses with learning disabilities for legal purposes”, *British Journal of Learning Disabilities* 29:3 (2012), 93-7. [Liudytojų, turinčių mokymosi sutrikimų, apklausa teisiniiais tikslais].
- 38 Claire Edwards, Gillian Harold and Shane Kilcommins, *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012), 140. [Asmenų, turinčių negalią ir tapusių nusikaltimo aukomis, teisė į teisingą teismą Airijoje].

Tarptautiniai standartai

Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, gali naudotis žmogaus teisėmis lygiai kaip ir visi kiti. Bet dėl amžiaus ir sutrikimo pobūdžio jiems kyla didesnė grėsmė patirti įvairių formų diskriminaciją, ir jie atsideria svarbioje tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių vaiko teises, ir dokumentų, nustatančių vaikų, turinčių negalią, teises, sankirtoje.

Šio tyrimo metu buvo vadovaujamas pagrindiniais tarptautinių žmogaus teisių standartais, nustatančiais teisę į teisingą teismą, papildant jį nuorodomis į Europos Tarybos gaires dėl vaiko

interesus atitinkančio teisingumo.³⁹ Visos projekte dalyvavusios šalys prisijungė ir prie JT Vaiko teisių konvencijos (VTK), ir prie JT Neįgaliųjų teisių konvencijos (NTK), išskyrus Airiją, kuri dar neratifikavo JT NTK.

Kiekvienas žmogus turi teisę pasinaudoti kompetentingais nacionaliniais teismais savo teisėms atgauti, kai jo pagrindinės teisės, pripažįstamos jam konstitucijos ar įstatymo, buvo pažeistos.

Access to Justice in International Law

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija

3 straipsnis

1. Imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia - vaiko interesai.
2. Valstybės dalyvės įsipareigoja teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdamas į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir tam tikslui imasi atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių.
3. Valstybės dalyvės rūpinasi, kad tiek už vaikų globą ar apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ir organai, ypač saugumo, sveikatos apsaugos sritys, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų kompetentingų organų nustatytas normas.

12 straipsnis

1. Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.
2. Todėl vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija

7 straipsnis - Vaikai, turintys negalią

1. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, imasi visų būtinų priemonių, kad užtikrintų neįgalių vaikų visapusišką visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą lygiai su kitais vaikais.
2. Visuose veiksmuose, susijusiuose su neįgaliais vaikais, pirmiausia atsižvelgiama į vaiko interesus.
3. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, užtikrina, kad neįgalūs vaikai turėtų teisę laisvai reikšti savo nuomonę visais su jais susijusiais klausimais, kad į jų nuomonę būtų tinkamai atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandą lygiai su kitais vaikais ir kad neįgaliesiems vaikams būtų suteikiama atitinkama pagalba, atsižvelgiant į jų neįgalumo lygį ir amžių, siekiant, kad jie galėtų pasinaudoti minėta teise.

13 straipsnis - teisė į teisingą teismą

1. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, užtikrina veiksmingą neįgaliųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus.
2. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, siekdamos padėti užtikrinti neįgaliesiems veiksmingą teisę į teisingumą, remia atitinkamą teisingumo įgyvendinimo ir užtikrinimo sistemos darbuotojų, įskaitant policijos ir kalėjimų darbuotojus, mokymą.

³⁹ Anksčiau minėtas dokumentas, 2 pastaba.

Planuojant ir įgyvendinant tyrimą projekte dalyvavusiose šalyse, buvo atsižvelgta ir į kitus svarbius tarptautinius ir Europos standartus. Tarp jų galima paminėti:

- Bendrąsias pastabas, kurias parengė JT Vaiko teisių komiteto⁴⁰ ir JT Neįgaliųjų teisių komitetas;⁴¹
- Jungtinių Tautų standartinės minimalios taisyklės dėl nepilnamečių justicijos administravimo („Pekino taisyklės“), 1985 m. lapkričio 29 d., A/RES/40/33;
- Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės („Havano taisyklės“), 1990 m. gruodžio 14 d., A/RES/45/113;
- Jungtinių Tautų dokumentas „Naudojimosi teisine pagalba baudžiamosios teisės sistemoje principai ir gairės“, 2012 m. gruodžio 20 d., A/RES/67/187.

Projekto partneriai nusprendė ypatingą dėmesį skirti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisei į teisingą teismą institucinėje aplinkoje. Šių vaikų patalpinimas į institucines globos įstaigas apriboja jų teisę į skundų pateikimo procedūrą, todėl mažiau tikėtina, kad jiems bus suteikta galimybė pasinaudoti teisių gynimo priemonėmis – ir teisminėmis, ir kvaziteisminėmis – žmogaus teisių pažeidimo atvejais. Buvo

nagrinėjamas ir nepriklausomų stebėsenos ir kontrolės įstaigų vaidmuo, aiškinantis, kiek jos galėtų prisidėti stiprinant šių vaikų teisę į teisingą teismą. Ypač svarbu buvo nustatyti, ar šios įstaigos gali inicijuoti ir tirti skundus bei nagrinėti bylas vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu. Tyrimo metu buvo remiamasi šiais standartais:

- JT NTK 16 straipsniu, kuriame teigiama, kad siekiant užkirsti kelią visų formų išnaudojimui, smurtui ir prievartai atsirasti, būtina užtikrinti, kad nepriklausomos institucijos „veiksmingai kontroliuotų“ visas „neįgaliesiems skirtas priemonės ir programas“⁴²;
- JT NTK 33(2) straipsniu, kuriame reikalaujama išlaikyti, stiprinti, paskirti ar sukurti struktūrą, prireikus apimančią vieną ar kelis nepriklausomus mechanizmus, skirtus skatinti, apsaugoti ir kontroliuoti šios Konvencijos įgyvendinimą.
- Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvus protokolais (OPCAT), ir ypač prievolė įkurti nacionalinius prevencinius mechanizmus, kurie užsiimtų reguliariais ir nepriklausomais laisvės atėmimo vietų patikrinimais.⁴³

Nacionaliniai tyrimai

Projekto partneriai parengė metodiką, kaip pritaikyti svarbius tarptautinius standartus visose projekte dalyvavusiose šalyse, gerai suvokiant šiuo metu prieinamos informacijos spragas. Sudėtingas tyrimo pobūdis iškėlė poreikį įvertinti nacionalinius teisės aktus ir politiką bei rinkti bendrus prieinamus statistinius duomenis apie nacionalinę justicijos sistemą. Dėl akivaizdžios duomenų stokos projekto partneriai sutarė, kad lemiamas vaidmuo bus skiriamas empiriniams tyrimams, atkreipiant dėmesį į sisteminę kliūtis, su kuriomis susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Tyrimas buvo atliekamas trimis etapais.

Pirmasis etapas: Dokumentų ir duomenų analize grįstas tyrimas

Šio etapo tikslas – susidaryti bendrą vaizdą apie priemones, kurių imtasi dėl vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisės į teisingą teismą padėties nacionaliniu lygiu.

Tokie duomenys buvo svarbūs, bandant nustatyti pagrindines kliūtis, su kuriomis susiduria šie vaikai ir surinkti medžiagą detalesniam tyrimui kitų etapų metu.

Šio etapo metu buvo renkama viešai tyrėjams prieinama informacija apie teisingumo sistemą. Informacija buvo ieškoma tokiuose šaltiniuose kaip teisinės ir akademinės knygos, straipsniai žurnaluose, teisės aktai, teismų ataskaitos apie konkrečias bylas, teismų ir ombudsmeno institucijų ataskaitos, parlamentinė literatūra, statistiniai duomenys, nacionalinių lygybės įstaigų ataskaitos, nacionalinių žmogaus teisių institucijų ar ombudsmeno įstaigų, nevyriausybinių organizacijų ir pilietinės visuomenės ataskaitos, straipsniai apie aktualias naujienas, prieinamos JT ir kitų tarptautinių organizacijų ataskaitos.

40 Particularly: Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 2 (2001): The Role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child, 15 November 2002, CRC/GC/2002/2; CRC Committee, General Comment No. 9 (2006): The rights of children with disabilities, 27 February 2007, CRC/C/GC/9; CRC Committee, General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10; and, CRC Committee, General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC/C/GC/14. [Ypač: Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 2 (2001): Nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų vaidmuo ginant ir skatinant vaiko teises, 2002 m. lapkričio 15 d., CRC/GC/2002/2; : Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 9 (2006): Vaikų, turinčių negalią, teisės, 2007 m. vasario 27 d. CRC/C/GC/9; Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 10 (2007): Vaikų teisės nepilnamečių justicijoje, 2007 m. balandžio 25 d., CRC/C/GC/10; ir Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr.14 (2013) dėl vaiko teisės reikalauti, kad pirmiausia būtų vadovujamasi jo/jos interesais (3 str., 1 parstr.), 2013 m. gegužės 29 d. CRC/C/GC/14.]

41 Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1 (2014): Equal recognition before the law, CRPD/C/GC/1; and, CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014): Accessibility, CRPD/C/GC/2. [Žmonių su negalia teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 1 (2014): Lygybė prieš įstatymą, CRPD/C/GC/1 ir Žmonių su negalia teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 2 (2014): Prieinamumas CRPD/C/GC/2].

42 JT NTK 16(3) straipsnis.

43 OPCAT, IV dalis.

Antrasis etapas: Papildomas dokumentų ir duomenų analize grįstas tyrimas

Antro etapo tikslas – nustatyti papildomas informacijos šaltinius apie vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą nacionaliniu lygiu, stengiantis surasti informaciją, kuri buvo mažiau prieinama visuomenei. Papildomas tikslas, kurio siekė tyrėjai šio etapo metu – nustatyti pagrindines tyrėjams šioje srityje kylančias kliūtis. Šios informacijos pagrindu buvo rengiamos rekomendacijos tyrėjams, kurie ateityje užsiims tyrimais apie teisingumo sistemoje dalyvaujančius vaikus, turinčius negalią.

Šio etapo metu tyrėjai stengėsi susipažinti su specialistų bibliotekose ir mokslinių tyrimų institutuose esančiais šaltiniais, skirtais teismo pareigūnams, advokatams, socialiniams darbuotojams, prokurorams, probacijos institucijų darbuotojams, ir su nacionalinėmis duomenų bankų sistemomis. Tyrėjai buvo supažindinti ir su didelės apimties duomenų analizės metodais, įskaitant ir kiekybinės bei kokybinės analizės metodiką.

Trečiasis etapas: Empiriniai tyrimai

Paskutinio tyrimo etapo metu buvo siekiama surinkti kokybišką informaciją, papildančią pirmųjų dviejų etapų metu gautas išvadas. Šis etapas buvo ypač svarbus, atsižvelgiant į dideles

informacijos spragas apie kliūtis siekiant pasinaudoti teise į teisingą teismą bei tinkamą paramos ir sąlygų sudarymą teisingumo sistemoje dalyvaujantiems vaikams. Vienas iš prioritetų buvo skiriamas ir informacijos apie teisėjų, advokatų ir kitų specialistų perspektyvas ir patirtį rinkimui. Be to, šio etapo metu buvo keliamas tikslas rinkti tiesioginius parodymus iš vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, jų tėvų ir globėjų.

Trečiojo etapo metu tyrėjai subūrė tikslines grupes su įvairiais specialistais, įskaitant ir tarpdisciplininius grupinius užsiėmimus. Be to, buvo surengti pusiau struktūriniai (vienas su vienu) pokalbiai apklausiant tėvus ir kelis vaikus. Šio tyrimo etapo metu paaiškėjo nemažai realių problemų, pavyzdžiui, ilgi laikotarpiai svarbiems etikos patvirtinimams gauti, problemos susisiekiant su teismų pareigūnais, procedūriniai ir kito pobūdžio aspektai, planuojant apsilankymus ir susitikimus su institucinėje globoje esančiais vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.

Detalesnis tyrimo metodikos aprašymas pateiktas ataskaitoje „Duomenų rinkimas ir sklaida: rezultatų sintezė“, kuri visiems prieinama projekto internetiniame tinklapyje anglų kalba adresu: www.mdac.org/accessing-justice-children.⁴⁴

Siūlomi rodikliai, apibrėžiantys vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą

Tyrimo metu visose dešimtyje šalių buvo surinkta gausi informacija apie asmenis, turinčius negalią, įskaitant vaikus ir asmenis, turinčius negalią, teisingumo vykdymą, stebėsenos ir skundų pateikimo mechanizmus bei susijusias sritis. Viena iš pagrindinių problemų, iškilusių tyrimo metu – surasti tokį sukauptos informacijos analizės būdą, kuris padėtų išsiaiškinti aktualias vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, kylančias problemas, ir nustatyti bendrybes, skirtumas bei bendras temas visose dešimtyje projekto šalių. Siekdami šio tikslo ir norėdami pateikti Europos lygiu svarbais išvadas, projekto partneriai parengė žmogaus teisių rodiklių visumą, kuria buvo remiamasi kaip analitine sistema.

Šis požiūris buvo grįstas Jungtinių Tautų Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro analitinėmis gairėmis dėl žmogaus teisių standartų įgyvendinimo⁴⁵ ir tam tikru dėl ribotų išteklių taikomu lankstumu.⁴⁶ Šis metodas, į kurį traukiamos trys rodiklių grupės, žinomas kaip „struktūros–proceso–rezultatų“ metodas.⁴⁷ Dėl rezultatų duomenų, kurie nebuvo rengiami nei vienoje iš projekte dalyvavusių šalių, stokos pagrindinis dėmesys projekte buvo skiriamas struktūros ir proceso rodikliams. Projekto partneriai ragina ES ir valstybes nares imtis priemonių kitam etapui įgyvendinti, tai yra, plėtoti infrastruktūrą, kuri būtina siekiant užpildyti ją prasmingais rezultatų rodikliais.

44 Professor Anna Lawson, Access to Justice for Children with Mental Disabilities. Data Collection and Dissemination: Synthesis of Findings (MDAC and University of Leeds, April 2015). [Professorė Anna Lawson, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą. Duomenų rinkimas ir sklaida: išvadų sintezė (MDAC ir Lidso universitetas, 2015 m. balandis)]

45 United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation*, HR/PUB/12/5, (New York and Geneva: OHCHR, 2012). [Jungtinių Tautų Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro *Žmogaus teisių rodikliai: Vadovas įvertinimui ir įgyvendinimui*] HR/PUB/12/5, (New York and Geneva: OHCHR, 2012).

46 According to the OHCHR, “a human rights indicator is defined as specific information on the state or condition of an object, event, activity or outcome that can be related to human rights norms or standards; that addresses and reflects human rights principles and concerns; and that can be used to assess and monitor the promotion and implementation of human rights.” Ibid. [Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (OHCHR) apibūdina „žmogaus teisių rodiklį kaip konkrečių informaciją apie tam tikro objekto, įvykio, veiklos ar rezultatų būseną ar sąlygas, siejamą su žmogaus teisių normomis ar standartais; kuri sprendžia ir atspindi žmogaus teisių principus ir problemas; ir kuri gali būti panaudota įvertinant ir stebint žmogaus teisių skatinimą ir įgyvendinimą.“ Ibid.]

47 More detailed information about this approach is available in: Professor Anna Lawson, *Access to justice for children with mental disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* (MDAC and University of Leeds, January 2015), available on the project website at www.mdac.org/accessing-justice-children. [Detalesnė informacija apie šį metodą pateikiama šaltinyje: Professorė Anna Lawson, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisę į teisingą teismą. Duomenų rinkimas ir sklaida: Rekomendacinė ataskaita (MDAC ir Lydso universitetas, 2015 m. sausis)]

Indicators on access to justice for children with mental disabilities'

Pirmoji rodiklių grupė: Stebėseną ir skundų teikimas – struktūriniai rodikliai

- I.1: Vyriausybė ratifikavo ir perkėlė į nacionalinius teisės aktus tarptautinius žmogaus teisių dokumentus, reglamentuojančius vaiko teises ir asmenų, turinčių negalią, teises.
- I.2: Vyriausybė priėmė nacionalinę politiką, į kurią įtrauktas tikslas stiprinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teises
- I.3: Įsteigta nepriklausoma nacionalinė institucija, kurios tikslas – stebėti, ginti ir skatinti vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teises, įskaitant ir institucinės aplinkos stebėseną
- I.4: Veiksmingi skundų teikimo mechanizmai įtvirtinti visose tarnybose, kurios teikia paslaugas vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią.

Antroji rodiklių grupė: Dalyvavimas teisiniame procese – proceso rodikliai

- II.1: Visų procesų ir procedūrų metu ypač didelis dėmesys skiriamas geriausiems vaiko interesams
- II.2: Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turi teisę į teisingą teismą
- II.3: Teisingumo sistema įvertina individualius vaiko, turinčio psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, poreikius ir sudaro sąlygas vaikui tinkamą sąlygų pritaikymui ir paramai, tuo užtikrinant jų saugų ir veiksmingą dalyvavimą teismo procese
- II.4: Asmeniniai ir neskelbtini vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, duomenys yra saugomi; užtikrinama šių duomenų apsauga ir nuo žiniasklaidos stigmatizacijos.

Trečioji rodiklių grupė: Geresnių sąlygų naudotis teise į teisingą teismą sudarymas – proceso rodikliai

- III.1: Nepriklausomos institucijos ir tretieji asmenys gali pateikti skundus vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, vardu
- III.2: Vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turi teisę į teisinį atstovavimą ir teisinę pagalbą visų su jais susijusių teisinių procesų metu
- III.3: Visi teisingumo sistemos specialistai, dirbantys su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, turi būti tinkamai parengti pripažinti šių vaikų teises ir padėti jas įgyvendinti, įskaitant ir jų teisę į tinkamą sąlygų sudarymą.

Detalus šios analizės išvadų aprašymas pateiktas ataskaitoje „Tarptautiniai standartai ir išvados dešimtyje ES valstybių narių“, prieinamoje visomis projekte dalyvavusių šalių kalbomis projekto internetiniame tinklapyje:.



Teisingumo sistemos specialistų mokymai

Teisingumo sistemos specialistų mokymų poreikį projekto partneriai išsakė tik prasidėjus projektui. Mokymų svarba pakartotinai pabrėžiama ir daugelyje svarbių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų. JT Neįgaliųjų teisių konvencijos (JT NTK) 4(1)(i) straipsnis Valstybes, šios Konvencijos Šalis, ragina „skatinti su neįgaliaisiais dirbančių specialistų ir personalo mokymą šios Konvencijos pripažįstamų teisių srityje, kad būtų geriau teikiama pagalba ir paslaugos, kurias garantuoja šios teisės.“ Panašus reikalavimas išsakytas ir JT Vaiko teisių komiteto (VKT komitetas) Bendrojoje pastaboje Nr. 14.⁴⁸

Tarp svarbiausių kliūčių, su kuriomis susiduria vaikai, turintys psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, įgyvendindami savo teisę į teisingą teismą, yra teisėjų, advokatų ir kitų specialistų, pavyzdžiui, policijos pareigūnų, socialinių darbuotojų ir socialinės globos institucijų direktorių požiūris.⁴⁹ Buvo nustatyta, kad daugelyje šalių vyrauja diskriminacinės nuostatos, atspindinčios neigiamus nusistatymus apie vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jų gebėjimą dalyvauti teismo procese. JT NTK žymi esminį pokytį suvokiant negalios prigimtį ir pereinant nuo medicininio požiūrio, pagrįsto individualiais asmens sutrikimais, prie pripažinimo, kad negalia – asmenų, turinčių negalią, ir aplinkos ar požiūrio sukeltų kliūčių sąveikos rezultatas.⁵⁰ Tai reiškia, kad būtina nustatyti ir sugriauti su neįgaliaisiais dirbančių teisingumo sistemos specialistų ir personalo neigiamą ir išskyrimu pagrįstą požiūrį šių vaikų atžvilgiu.

Šiuo metu esama mažai specialistams prieinamos informacijos apie vaikų, turinčių negalią, teises, ir dar mažiau apie jų teisę į teisingą teismą. Rengiant duomenis nebuvo nustatyti jokie bendro pobūdžio ar profesionalams skirti kursai, kurių tikslas būtų supažindinti šioje srityje dirbančius teisėjus ar advokatus su konkrečia informacija.⁵¹

Atsižvelgdami į šią situaciją, Lidso universiteto Negalios studijų centras kartu su Airijos nacionalinio Galway universiteto Negalios teisės ir politikos centru ėmėsi rengti išsamų specialistams skirtą švietimo ir mokymo medžiagos rinkinį. Tikimasi, kad nacionalinės teisėjų rengimo akademijos ir kitos specialistų asociacijos aktyviai naudosis šiuo vadovu, stiprindamos savo narių žinias ir gebėjimus. Konkrečiai šia mokomąja medžiaga siekiama sudaryti palankesnes sąlygas ir paremti:

- tarpdisciplinarinį pagrindinių teisingumo sistemos specialistų, dirbančių su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, mokymą;
- studentų rengimą universitetuose ir akademinėse kursų organizavimą tokiose srityse kaip teisė, žmogaus teisės, negalios studijos ir vaikų studijos, susijusiose su teismo procese dalyvaujančių vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, padėtimi;
- išteklių rinkinio, kuris pagerintų asmenų, aktyviai besidominančių šia sritimi asmenų (pavyzdžiui, vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tėvai), žinias ir supratimą apie žmogaus teises, sudarymą;



48 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC/C/GC/14, para. 15. [Vaiko teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės siekti, kad visų pirma būtų atsižvelgta į jo/jos interesus (3 str., 1 pastr.), 2013 m. gegužės 29 d., CRC/C/GC/14, 15 pastr.]

49 For more information, see *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. International Standards and Findings from Ten EU Member States* (MDAC, April 2015), available on the project website in all project languages: www.mdac.org/accessing-justice-children. [Detalesnė informacija pateikiama "Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą: Tarptautiniai standartai ir išvados dešimtyje ES valstybių narių (MDAC, 2015 m. balandis)]

50 JT NTK preambulės pastr. (e), ir 9 str.

51 *Supra* note 49.

Pagrindinės sąvokos ir gebėjimai

Minėtoje medžiagoje visų pirma aprašomos pagrindinės sąvokos, susijusios su įstatymo viršenybe ir teise į teisingą teismą. Kiekviena tema pristatoma preinamu būdu, pateikiant konkrečią informaciją apie žmogaus teisių standartus ne teisine kalba. Į medžiagą įtrauktos šios temos:

1. Prieinamumas
2. Teisė į teisingą teismą
3. Negalios ir vaikystės sankirta
4. Lygybė ir nediskriminavimas
5. Gebėjimas teikti skundus
6. Dalyvavimas teismo procese
7. Atstovavimas ir pagalba
8. Veiksminga ir tinkama duomenų apsauga
9. Nešališkas teismas

Vis dėlto, skatinant pokyčius tarp visų specialistų požiūrio, ne visada pakanka žinių. Kitame skyriuje aptariami esminiai gebėjimai, būtini siekiant užtikrinti į vaiką orientuotą ir į negalią atsižvelgiantį požiūrį. Skyriuje aptariamos šios sritys:

Teigiamo požiūrio, neparemto stereotipais, ugdymas

Šis ugdymas reiškia teigiamo ir palaikomojo požiūrio diegimą visose sąveikos su vaikais srityse, nepriklausomai nuo profesinio statuso. Be to, toks požiūris skatina specialistus apsvarstyti, kaip teikti šiems vaikams tinkamą paramą saugioje aplinkoje.

Kliūčių nustatymas ir šalinimas

Specialistai, tarp jų ir teisėjai, raginami atidžiai peržiūrėti teisinės ir kitas procedūras, siekiant nustatyti, ar jose nėra diskriminacinio pobūdžio ir ar jos automatiškai neišskiria šių vaikų, neleidamos jiems pasinaudoti teisinės gynybos priemonėmis, o po to imtis tinkamų veiksmų šioms kliūtims šalinti. Vadovaujantis šiuo metodu, visais atvejais turi būti skiriamas deramas dėmesys geriausiems vaiko interesams. Be to, turi būti siekiama lankstumo įgyvendinant formalias taisykles ir procesus, o procedūrinių klausimų neiškelti virš pagrindinių konkrečių vaikų teisių.

Bendravimas su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, ir jiems teikiama pagalba bendravimui palengvinti

Šiame skyriuje pateikiamos rekomendacijos, kaip pradėti pagarbų ir palaikantį dialogą su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, tarp jų ir su vaikais, turinčiais bendravimo sutrikimų ir naudojančių alternatyvias išraiškos formas. Jame aprašomi ir konkretūs perspektyvios praktikos pavyzdžiai. Ši praktika buvo nustatyta projekto metu, renkant duomenis apie policijos pareigūnų atliekamas apklausas ir dalyvaujant teismo posėdžiuose Bulgarijoje, Čekijos respublikoje, Lietuvoje ir JK.

Pasitikėjimo ir santykių kūrimas

Šiame skyriuje supažindinama su kai kuriais svarbiais socialiniais gebėjimais, kuriuos būtina iš(si)ugdyti, siekiant suteikti vaikams saugumo jausmą ir tinkamą paramą, kad jie galėtų bendrauti ir dalyvauti teismo procese. Aptariamos tokie klausimai kaip „ledo pralaužimo“ metodas, kūno kalba, klausymosi gebėjimai ir pasitikėjimo išlaikymas fiziškai nebūnant šalia.

Lankstumas ir naujovės teismo proceso metu

Šiame skyriuje pateikiama daug patarimų, kaip užtikrinti, kad teismo posėdžiai būtų mažiau bauginantys vaikams, turintiems psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią. Jame pabrėžiama ir į vaiką orientuoto požiūrio svarba. Tarp pateiktų rekomendacijų paminėti išankstiniai apsilankymai teismo salėje, aiškios ir paprastos kalbos vartojimas, užtikrinimas, kad visi asmenys teismo posėdžio metu būtų susodinti tame pačiame lygyje, sąlygų sudarymas vaikams sėdėti šalia savo tėvų arba globėjų, visuomenės ir žiniasklaidos atstovų dalyvavimo teismo procese apribojimas.



Mokymų organizavimas, mokymų programa ir bibliografija

Pagrindinę medžiagą papildo vadovas apie mokymų organizavimą tarpdisciplininėje aplinkoje. Šioje priemonėje siūloma daug mokymo metodų, pavyzdžiui:

- pradiniai mokymai didelėms specialistų grupėms;
- tęstinio profesinio tobulėjimo programų rengimas, už kurį atsakingos specialitų profesinės asociacijos;
- vaikų ir suaugusiųjų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, įtraukimas į mokymų rengimą ir vykdymą;
- mokymų organizavimas tarpdisciplininio pagrindu; ir
- tiesioginių galimybių specialistams sudarymas susitikti ir dirbti su vaikais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, jų šeimomis; specialistų stažuotės nevyriausybinėse organizacijose, dirbančios žmogaus teisių gynimo srityje.

Mokymų programą sudaro dvylika specialistams skirtų tematinių užsiėmimų, parengtų remiantis pagrindinės medžiagos ir gebėjimų ugdymo turiniu. Kiekvienam užsiėmimui numatoma pagrindinė literatūra skaitymui, pateikiami klausimai diskusijoms ir pristatomi įvairūs tikroviška situacija pagrįsti scenarijai, kuriuos mokymuose turi aptarti dalyvaujantys specialistai.

Galiausiai, pristatoma anotuota bibliografija, kurios tikslas – susistemintai pateikti gausius ir gilius specialistams prieinamos literatūros šaltinius daugeliu projekto kalbų ir paskatinti tolesnes ir gilesnes savarankiškas studijas. Į šią bibliografiją įtraukiami naujienų straipsniai, vaiko interesus atitinkanti medžiaga, lengvai skaitoma medžiaga, rekomendacijos stebėsenai, priemonių rinkinys, nuorodos į pagrindinius JT dokumentus ir kita medžiaga. Tikimasi, kad pasibaigus projektui, šių susistemintų šaltinių bazė ir toliau bus nuosekliai plečiama ir atnaujinama, papildant ją naujais profesinės literatūros šaltiniais.

Detalesnė informacija visais su projektu susijusiais klausimais prieinama šiuo adresu: mdac@mdac.org.



Užrašai

Užrašai

Užrašai

